

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.03 : 37.035

Оржеховська В. М.

ПРЕВЕНТИВНА ПЕДАГОГІКА - НОВА ФІЛОСОФІЯ ВИХОВАННЯ

У статті представлено загальні засади превентивної педагогіки як нової філософії, нової моделі виховання, що враховує всі етапи і складові процесу соціалізації особистості, розглядає дитину як суб'єкт виховного прогресу, забезпечує його фізичний, психічний, духовний і соціальний розвиток, вироблення відповідальної поведінки, імунітету до негативних явищ навколишнього середовища, профілактику і корекцію деструктивних проявів у поведінці, соціально-правовий захист.

Проблема превентивності завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень у різних країнах світу. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах: під впливом економічних і політичних суперечностей, невідповідності соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Спостерігається тенденція до актуалізації тих соціально-економічних, психолого-педагогічних і медико-біологічних факторів, що детермінують деструктивну поведінку неповнолітніх. Зростає кількість дітей з порушенням норм поведінки і тих, котрі належать до «груп ризику» (неповнолітні, що прилучаються до раннього алкоголізму, наркоманії, проституції, ВІЛ-інфіковані); збільшується питома вага протиправної, агресивної й аутоагресивної поведінки підлітків під впливом алкогольного і наркотичного сп'яніння.

Основними причинами деструктивної поведінки є психологічний дискомфорт, негативні переживання, загальна втрата духовних орієнтирів, девальвація загальнолюдських цінностей, несформованість почуттів терпимості, толерантності, милосердя, честі, совісті, доброти у значної частини дітей та молоді, що викликає в них апатію, байдужість, зневіру, відчуття своєї непрацездатності, нерозуміння сенсу життя.

Серйозним дестабілізуючим фактором є деструктивний конфлікт системі «учень-учитель-батьки». Як негативне соціальне явище в педагогічному процесі і як визначальний фактор у виборі мотивів асоціальної поведінки він значно гальмує навчально-виховний і соціальний процес. Погіршилася культура спілкування і поведінки у учнівських і педагогічних колективах.

Існуюча практика профілактичної діяльності, базуючись переважно на адміністративно-авторитарних підходах до дитини як об'єкта виховання, спрямована на подолання негативних явищ, а не на їх профілактику. Зміна соціально-економічних умов, побудова цивілізованого суспільства вимагає нової моделі виховання, яка б враховувала всі етапи і складові процесу соціалізації особистості й розглядала дитину як суб'єкт виховного процесу.

З огляду на недоліки попередньої практики реалізації профілактичних завдань, основна увага повинна бути спрямована на вироблення нової філософії виховання, на підвищення наукового рівня теорії, методології і педагогічної технології виховання, визначення шляхів покращення педагогічної майстерності в здійсненні традиційних і нетрадиційних форм і методів, розробку нових стратегій виховання. Таку діяльність слід здійснювати з урахуванням існуючого становища дітей та молоді, наявних у суспільстві ресур-

сів, можливостей, державного бюджету, а також міжнародних програм і фондів.

Створення нової цілісної системи виховання неповнолітніх зумовлене:

- потребами суспільства в збереженні й розвитку соціально активної, здорової особистості;
- потребами неповнолітніх у реалізації їхніх прагнень до соціально орієнтованого способу життя;
- соціальною необхідністю створення для підлітків умов реалізації особистих прагнень і здійснення їхніх прав і свобод, у тому числі й для захисту від деструктивних ситуацій;
- гуманним ставленням і необхідністю допомоги неповнолітнім, які опинилися в кризовій життєвій ситуації.

Превентивне виховання і є таким видом профілактичної діяльності, що покладена врахувати зазначені вище вимоги. При цьому слід зауважити, що у зв'язку зі змінами суспільного розвитку і його впливу на особистість питома вага превентивного виховання в структурі загальної виховної діяльності буде збільшуватися.

Термін «превентивний» розуміється нами як «попереджувальний», «охоронний», «захисний», що стосується профілактики деструктивної поведінки, наркоманії, ВІЛ/СНІДу, нездорового способу життя, забезпечення соціально-правового захисту дітей і молоді.

Концепцією превентивного виховання дітей та молоді України, прийнятої 1998 року, визначено, що превентивне виховання — це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямований на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних явищ соціального середовища, профілактику й корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей та молоді.

Будучи детермінованою об'єктивними факторами, превентивна діяльність є самостійним спеціалізованим видом загального педагогічного процесу, об'єднаного в *превентивну педагогіку*, яка має свою мету, принципи, зміст, форми і методи і використовує елементи правоохоронної, правової, медико-оздоровчої роботи.

Орієнтири превентивної педагогіки були окреслені на Міжнародній науково-практичній конференції «Превентивна педагогіка як наука пізнання» (Болгарія, 2003 р.).

Зрозуміло, що поява нового напрямку педагогічної науки закономірна: це соціальна реакція

на об'єктивно назрілу суспільну потребу у виживанні. В основу превентивної педагогіки покладено необхідність вироблення теоретичних і методичних підходів до вирішення проблем превентивного виховання в нинішніх умовах. Превентивна діяльність є пріоритетним напрямом політики держави, всіх виховних інституцій і здійснюється в інтересах особистості й суспільства.

Починаючи з дошкільного періоду превентивна робота проводиться з усіма дітьми з метою попередження відхилень у поведінці, а особливо з тими, хто перебуває в несприятливих умовах виховання або став на шлях асоціальної та протиправної поведінки. Превентивність повинна бути складовою будь-якої соціально-педагогічної дії, оскільки превентивний процес істотно підсилює позитивний потенціал суб'єктів взаємодії.

Превентивна педагогіка як нова галузь знань базується на теоретико-методологічних основах особистісно орієнтованого гуманістичного підходу до особистості.

Мета превентивної педагогіки — досягнення сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального середовища. Вона може розглядатися поліаспектно.

Педагогічний аспект полягає у виробленні такої позиції особистості, що конкретизується культурою цінностей, самоактуалізацією, свідомим вибором моделей просоціальної поведінки.

Соціальний аспект передбачає об'єднання зусиль суб'єктів превентивної діяльності на міждисциплінарному рівні, спрямованих на погоджену і своєчасну реалізацію попереджувальних заходів, нейтралізацію і поступове усунення детермінант, що викликають негативні прояви в поведінці дітей та молоді.

Психологічний аспект превентивної педагогіки полягає у диференційованому індивідуально-психологічному, статево-віковому підході до виявлення деструктивних рис у поведінці особистості й розробці науково-обґрунтованих програм соціалізації та корекції девіацій.

Правовий аспект визначається як дотримання прав особистості, формування правової культури.

Основні завдання превентивної педагогіки у вихованні дітей та молоді:

- створити умови для формування позитивних якостей особистості в процесі трудової, навчальної, позашкільної та інших видів діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню опірності до негативних явищ;

- забезпечити соціально-психологічну роботу, педагогічне зорієнтовану на протидію залученню дітей та молоді до негативної діяльності;
- надавати комплексну психолого-педагогічну і медико-соціальну допомогу тим неповнолітнім, котрі її потребують;
- забезпечити адекватну соціальну реабілітацію неповнолітніх, котрі діяли протиправне чи зловживали психоактивними речовинами;
- стимулювати неповнолітніх до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти валеологізації навчально-виховного процесу (формування з раннього віку навичок охорони і зміцнення власного життя і здоров'я);
- забезпечити здоров'язберігаючі технології навчання і виховання, розвивати національну мережу шкіл сприяння здоров'ю;
- сприяти виробленню інтегративних міждисциплінарних підходів при підготовці фахівців (педагогів, психологів, соціологів, лікарів, юристів, соціальних працівників), батьків та ін., об'єднанню зусиль різних суб'єктів превентивної роботи.

Суб'єктами-об'єктами превентивної педагогіки є:

- діти дошкільного віку, учні загальноосвітніх шкіл, ПТУ, середніх спеціальних навчальних закладів, студенти;
- неповнолітні, які перебувають на обліку (шкільному, кримінальному, наркологічному);
- неповнолітні, соціалізація яких відбувається під впливом негативних явищ («групи ризику»);
- неповнолітні, які перебувають в установах соціальної реабілітації, у місцях позбавлення волі чи повернулися з них;
- неповнолітні, які не мають умов для сімейного виховання й опіки (сироти, неповнолітні з алко-наркозалежних родин, діти, батьки яких перебувають у місцях позбавлення волі);
- молоді родини, які потребують консультативної допомоги по догляду за дітьми;
- родини, які мають дітей з негативними чи протиправними проявами в поведінці, наркозалежні;
- педагогічні колективи навчально-виховних, позашкільних, культурно-освітніх та інших установ;
- працівники служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді, кримінальної міліції й інших правових установ, медичних закладів.

Таким чином, предмет вивчення превентивної педагогіки являє собою триєдину структуру: профілактика девіантної поведінки дітей та молоді, формування їхнього здорового способу життя і соціально-правовий захист. Це, у свою чергу, дає змогу виокремити **функції превентивної педагогіки**: діагностично-прогностичну, корекційно-реабілітаційну, освітньо-консультативну, організаційно-методичну, інтегративно-просвітницьку, науково-дослідну.

Діагностично-прогностична функція полягає в аналітичній роботі зі з'ясування причин і умов відхилень у поведінці дітей та молоді; у передбаченні тенденцій їх розвитку; у виявленні шляхів і способів превентивного втручання в соціальну ситуацію розвитку особистості.

Корекційно-реабілітаційна функція має на меті узгодження виховного процесу з реальними умовами соціалізації дитини і пов'язана зі втручанням у негативну ситуацію її розвитку в процесі формування знань та поведінки, використання оптимальної коригувальної допомоги, перевиховання та подолання негативних проявів у поведінці, налагодження стосунків для позитивного способу життя.

Освітньо-консультативна функція передбачає використання сучасних технологій надання оптимальної освітньої, консультативної інформації; попередження і нейтралізацію надмірної інформації про види і форми негативних явищ.

Організаційно-методична функція полягає в опрацюванні й реалізації міжгалузевих науково-дослідних проектів із проблем превентивного виховання; дослідженні соціально-гігієнічних та медико-біологічних факторів розвитку схильності неповнолітніх до негативної поведінки та розробці заходів щодо її профілактики; відпрацюванні медико-біологічних, соціально-педагогічних та психолого-педагогічних технологій на базі дошкільних, позашкільних закладів, шкіл, ПТУ, медичних та правоохоронних служб, установ реабілітації неповнолітніх та молоді.

Інтегративно-просвітницька функція передбачає збір, обмін, аналіз, адаптацію, узагальнення та впровадження вітчизняного й зарубіжного досвіду превентивної практики, інтеграцію у світовий превентивний процес у роботі з дітьми та молоддю.

Свої функції превентивна педагогіка здійснює на трьох рівнях:

1) раннє, або первинне, превентивне виховання (соціально-педагогічна профілактика);

2) вторинне превентивне виховання (превентивна допомога і корекція);

3) третинне превентивне виховання (адаптація, реабілітація і ресоціалізація).

Соціально-педагогічна профілактика (первинна профілактика) — вид превентивної роботи, спрямований на здійснення освітньо-профілактичних заходів та інших педагогічних моделей впливу на особистість з метою попередження різних видів небезпечної поведінки на ранніх стадіях девіацій. Вона ґрунтується на позитивній педагогічній діяльності, мета якої - своєчасне виявлення та усунення несприятливих інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних та інших факторів, що зумовлюють відхилення психологічного та соціального розвитку дітей та молоді, їхньої поведінки, стану здоров'я. Соціально-педагогічна профілактика здійснюється за місцем проживання, навчання, оздоровлення та дозвілля неповнолітніх.

Зміст соціально-педагогічної профілактики полягає у взаємодії формування знань, умінь, установок та мотивів свідомого вибору просоціальних моделей поведінки; підготовці та розповсюдженні превентивної інформації через друковану продукцію, засоби масової інформації, спілкування на рівні міжособистісних стосунків, інші форми соціально-педагогічної роботи; створенні на базі лабораторії превентивного виховання умов для виявлення й підтримки соціальних ініціатив.

Превентивна допомога і корекція — вид психолого-педагогічної та медико-соціальної діяльності, метою якої є допомога окремим категоріям - «групам ризику». Це передбачає психолого-педагогічний та соціально-терапевтичний вплив на особистість задля того, щоб вона сама навчилася допомагати собі, розв'язуючи численні проблеми, що провокують на деструктивну поведінку. На цьому рівні є доцільними:

- реалізація програм превентивного виховання з «групами ризику» із залученням державних, громадських, конфесійних організацій, волонтерів;
- патронажна робота з «групами ризику», неповнолітніми з дисфункціональних сімей, що сприяє усуненню соціально-психологічних передумов деструктивної поведінки;
- різноманітні форми превентивної освіти за місцем проживання, проведення дозвілля у зонах відпочинку.

Адаптація, реабілітація та ресоціалізація полягає в реконструкції соціокультурного оточення для різних категорій дітей та молоді, допомозі в спілкуванні, працевлаштуванні й навчанні з

метою відновлення втрачених соціальних зв'язків або адаптації в соціальній діяльності. Необхідними заходами такої роботи є:

- науково-методичне забезпечення превентивної соціально-терапевтичної діяльності у створених притулках та інших спеціалізованих закладах;
- співпраця і науково-методична підтримка роботи центрів соціальної адаптації, анонімних наркологічних кабінетів, діагностично-консультативних центрів, служб «Телефон довіри» та інших закладів, до функцій яких входить вирішення проблем негативної поведінки дітей та молоді;
- науково-методичне сприяння організації розвитку терапевтичних співтовариств взаємодопомоги неповнолітніх;
- адаптація і впровадження в систему превентивної діяльності вітчизняного і світового досвіду соціальної адаптації та реабілітації.

Система превентивного виховання в превентивній педагогіці побудована з урахуванням принципів комплексності, системності, інтегративності, мобільності, наступності, конкретності, реалістичності, етичності.

Очевидно, що передбачуваним результатом функціонування превентивної педагогіки стане створення оптимальної структурної системи превентивного виховання, яка буде сприяти:

- активізації діяльності вчених, фахівців, консультантів, практичних працівників у дослідженні й вирішенні проблем превентивного виховання;
- залученню освітніх, медичних, соціальних і правоохоронних установ до реалізації завдань попередження правопорушень і злочинності серед неповнолітніх, координації діяльності суб'єктів превентивної діяльності;
- посиленню тенденції до зниження вживання наркотичних речовин, ВІЛ-інфікованості, формуванню в молодого покоління навичок здорового способу життя;
- зміні установок і моделей поведінки неповнолітніх у «групах ризику»;
- соціально-психологічній адаптації неповнолітніх, які мають життєві проблеми;
- підвищенню професійного рівня фахівців навчальних закладів усіх типів і рівнів акредитації, а також системи післядипломної підготовки до превентивної діяльності серед дітей та молоді.

1. Ор. Жеховська В. М., Пилипенко О. І. Концепція превентивного виховання дітей і молоді // Життєтворчий потенціал реабілітаційної педагогіки. - К.: 2002. - С. 273-278.

2. Превантивна педагогіка като научно познание.-София: ИК «Компливес-ЛМ» издател, 2003.

3. Ор. Жеховська В. М. Проблеми превентивного виховання неповнолітніх у сучасних умовах // Світ виховання. - 2004. — № 2.

V. Orgehovska

PREVENTIVE PEDAGOGICS AS A NEW PHILOSOPHY OF EDUCATION

This article presents general principles of the preventive pedagogics as a new philosophy, the new model of education, which takes into account all stages and components of personal socialisation, considers the child as the subject of educational process, provides his physical, mental, spiritual, social development, forming of responsible behaviour, immunity to the negative phenomena of an environment, preventive maintenance and correction of destructive displays in behaviour, social-legal protection.